

2000 г. – степной жаворонок, плешанка и просянка, в некоторые годы – хохлатый и полевой жаворонки), древесные и кустарниковые – около 13 (фоновые – жулан, чернолобый сорокопут, сорока). Зброшенні постройки використовують як місце гніздових стадій 5 видів, виключительно в них гніздяться 2 (деревяная ласточка и домовый воробей).

Скально-береговые формы рельефа в разное время (с 1950–1970-х гг. до 2005 г.) населяли около 14 видов. Орнитокомплекс, связанный с этими биотопами, понес наиболее значительные потери. Вероятно, в 1970-х гг. исчезли колонии степной пустельги; с середины 1990-х гг. не отмечались в гнездовых биотопах сизый голубь, черный стриж и галка.

Основные кормовые биотопы в весенне-летнее время – степи (кобчик, обыкновенная пустельга, золотистая щурка, розовый скворец и др.), сельхозугодья в ур. Котловина (хохотунья, чайконосная крачка, большинство врановых), прибрежная морская акватория (большой баклан, поганкообразные, гусеобразные, чайки, крачки), береговая полоса и прибойная зона (цапли).

Видовой состав, численность и сроки пребывания зимующих и пролетных птиц выявлены лишь частично и требуют дальнейшего изучения. Судя по позднеосенним и зимним встречам, зимует не менее 36 видов. Из них не менее 16 зимуют на морской акватории и в береговой зоне, где доминируют большой баклан и хохотунья. Не менее 20 видов связаны на зимовке с сухоходными местообитаниями – степями и древесная и кустарниковой растительностью (обычные луговой конек, крапивник, зяблик). Около 90 видов птиц относится к пролетным.

Приведенный список птиц Казантипа содержит 13 редких видов (Красная книга Украины). Гнездящиеся виды – огарь, степная пустельга и, возможно, балобан, из которых степная пустельга к настоящему времени исчезла из состава орнитофауны. Остальные 10 (желтая цапля, каравайка, длинноносый крохаль, скопа, полевой лушь, курганник, серый журавль, кулик-сорока, черноголовый хохотун, розовый скворец) относятся к зимующим, пролетным и кочующим.

Литература

- Аверин Ю.В. (1955): Сельскохозяйственное значение некоторых птиц степного Крыма. - Тр. Крымского филиала Академии наук СССР. 9: 111-131.
- Андрющенко Ю.А., Кинда В.В., Стадниченко И.С. (1996): Необходимость создания национального парка в северной части Керченского полуострова для охраны уникального орнитокомплекса. - Мат-ли конфер. 7-9 квітня 1995 г., Ніжин. Київ. 163-173.
- Гринченко А.Б., Кинда В.В., Пилога В.И., Прокопенко С.П. (2000): Современный статус курганника в Украине. - Бранта. 3: 13-26.
- Исиков В.П., Корнилова Н.В. (2001): Казантипский природный заповедник. - Создание крымской экосети для сохранения биоразнообразия. Ялта. 27-41.
- Кинда В.В. (1993): Побережье Керченского полуострова. - Инвентаризация и кадастровая характеристика водно-болотных угодий юга Украины. - Бранта: Мелитополь. 1: 68-71.
- Кищинский А.А. (1987): Миграции поганок. - Миграции птиц Восточной Европы и Северной Азии. Гагарообразные - аистообразные. М.: Наука. 37-52.
- Костин С.Ю. (2002): Орнитофауна Опукского и Казантипского заповедников. - Заповедники Крыма. Биоразнообразие на приоритетных территориях: 5 лет после Гурзуфа. Симферополь. 118-122.
- Костин С.Ю., Бескаравайный М.М. (1999): Новые данные о птицах Крыма. - Фауна, экология и охрана птиц Азово-Черноморского региона. Симферополь: Сонат. 23-26.
- Костин Ю.В. (1969): Современное состояние и задачи охраны птиц в Крыму. - Заповедные леса горного Крыма. Симферополь: Крым. 74-88.
- Костин Ю.В. (1972): Распространение и численность пеганки и огаря в Крыму. - Ресурсы водоплавающих птиц СССР, их воспроизводство и использование. М.: МГУ. 1: 84-86.
- Костин Ю.В. (1974): Материалы по акклиматизации кеклика и фазана в Крыму. - Охота - пушнина - дичь. Киров: Волго-Вятское книжное изд-во. 44-45: 54-57.
- Костин Ю.В. (1983): Птицы Крыма. М.: Наука. 1-240.
- Лысенко В.И. (1991): Гусеобразные. - Фауна Украины. Птицы. Киев: Наукова Думка. 5 (3): 1-208.
- Пекло А.М. (1997а): Птицы. - Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины. Вып. 1. Неворобьиные Non-Passeriformes (Пингвинообразные Sphenisciformes - Журавлеобразные Gruiformes). Киев: Зоомузей ННПМ НАН Украины. 1-156.
- Пекло А.М. (1997б): Птицы. - Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины. Вып. 2. Неворобьиные Non-Passeriformes (Ржанкообразные Charadriiformes - Дятлообразные Piciformes). Киев: Зоомузей ННПМ НАН Украины. 1-235.
- Пекло А.М. (2002): Птицы. - Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины. Вып. 3. Воробьинообразные Passeriformes. Киев: Зоомузей ННПМ НАН Украины. 1-312.
- Пилога В.И. (1995): Степная пустельга. - Жизнь птиц. 2-3: 7.

ОРНИТОФАУНА ПРИРОДНОГО ЗАПОВІДНИКА “ЄЛАНЕЦЬКИЙ СТЕП”

К.О. Редінов

Регіональний ландшафтний парк “Кінбурнська коса”

Природний заповідник “Єланецький степ” створений у 1996 р. на базі заказника місцевого значення “Єланецький” та прилеглих ділянок (площа – 1675,7 га). Адміністративно він знаходиться в Єланецькому (1510 га) та Новоодеському (165,7 га) районах Миколаївської області (координати центру: 44° 33' N; 32° 02' E) на ділянці між селами: Новоолександрівка, Водяно-Лоріно, Антонівка, Новомиколаївка, Водяне (Садівський, Редінов, 2003).

В літературі є фрагментарні дані щодо перебування птахів на цій території (Костюшин, Мирошниченко, 1995; Редінов, 2001, 2002, 2003; Пекло, 2002; Редінов, 2003а, 2003б). Зібрані нами матеріали, частково викладені в “Літописі природи” заповідника (2000–2004 рр.), та результати інвентаризації, проведеної М.О. Осиповою (Проект..., 1997), дають змогу характеризувати орнітофауну заповідника загалом. У 2002 р. його визначено як ІВА-територію (Редінов, 2002).

Матеріал і методика

Матеріал зібрано в 1999–2006 рр. З вересня 1999 р. по вересень 2002 р. автор постійно працював у заповіднику, а в наступні роки здійснював експедиційні виїзди, переважно в гніздовий період. Загальний час досліджень склав 88 днів: зима – 6; весна – 43; літо – 36; осінь – 10. Дослідження проводилось шляхом маршрутних (піших, автомобільних, велосипедних) та точкових обліків. Для моніторингу чисельності птахів у 2003 р. закладено 2 постійних маршрути і пробну площу, де 2–4 рази на рік проводились обліки в гніздовий період. Отримані дані (кількість пар) перераховувались на площу смуги облікового маршруту чи пробної ділянки. Для оцінки відносної чисельності використано також результати обліків на нефіксованих маршрутах. Картографувались місця гніздування хижих птахів. Для обліку останніх було закладено моніторингову площадку площею близько 110 км² (Редінов, 2003а).

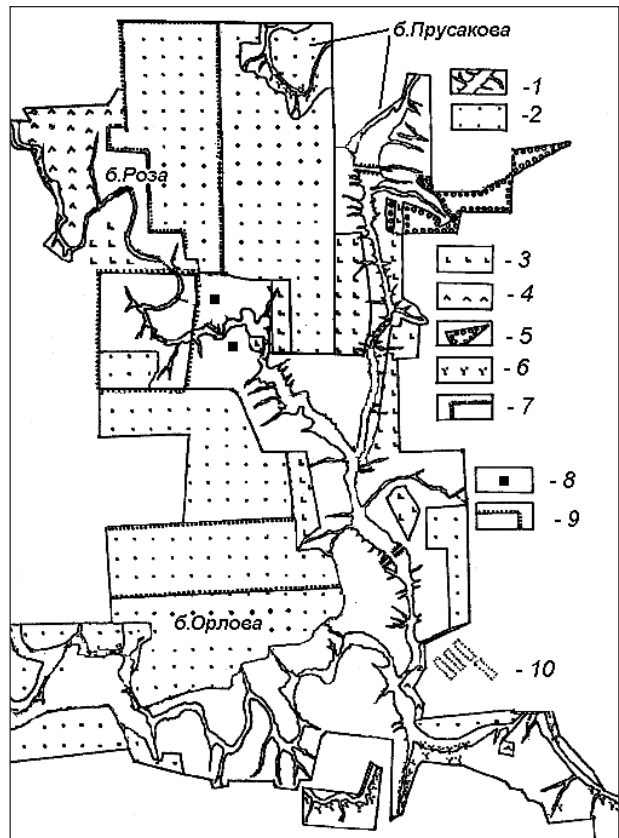
В ці ж роки дослідження проводились на прилеглий території, зокрема біля с. Калинівка Єланецького району, в якому знаходиться офіс заповідника. Це дало змогу порівняти орнітофауну заповідника та прилеглих територій. Частина даних, щодо фенології міграції, зібраних біля с. Калинівка, використана в цій статті. Під час досліджень увага акцентувалась на гніздовому аспекті. Типи фаун та належність до екологічних груп подано за В.П. Беликом (Белик, 2000). Також наведено окремі дані по екології видів. Частина даних зібрана під час участі в проєктах Товариства охорони птахів України і Товариства охорони та вивчення птахів України.

Ландшафтно-біотопічна характеристика досліджуваної території

За схемою фізико-географічного районування досліджувана територія входить до Дністровсько-Дніпровського степового краю Північностепової підзони Степової зони. Територія заповідника (рис.) являє собою яружно-балковий комплекс, який включає в себе нижню частину кількох великих балок (Прусакової, Орлової, Роза), які належать до гідрографічної мережі р. Громокля – правої притоки р. Інгул. Днища балок широкі, здебільшого вирівняні, схили подекуди порізані різними за розмірами, як правило, задернованими ярами. Місцями зустрічаються відшарування та розсипи вапняку. Крутизна схилів звичайно не перевищує 15°, але в окремих місцях сягає 30–40° і більше (Проект..., 1997). Нижче наводимо коротку характеристику основних біотопів заповідника та його охоронної зони за матеріалами Проєкту організації (1997) зі змінами.

Цілинний типчаковий, типчаково-ковиловий, чагарниковий степ та петрофітно-степові угруповання (681,4 га) збереглись переважно на схилах та днищах балок. Значну площу (680 га) займають також багаторічні перелogi на плакорах, разом з степом – 81 % площі.

Лісонасадження (36,7 га) представлені лісосмугами, котрі були посаджені між полями та на схилах балок; невеликим акацієвим ліском у балці Прусаковій (27 га) та природною деревно-чагарниковою рослин-

Картохема території природного заповідника “Єланецький степ” (за “Проєктом ..., 1997”, зі змінами).

Умовні позначення: 1 – балки, яри; 2 – перелogi; 3, 7 – лісосмуги; 4 – абсолютні збої; 5 – акацієвий лісок; 6 – чагарники; 8 – будівлі; 9 – вольєр; 10 – покинуті кошари.

ністю, що трапляється подекуди по днищах та схилах балок.

З часу створення заповідника відбувається заростання степу та перелогів чагарником і деревами, особливо біля лісосмуг. Станом на 2005 р. окремі дерева мають висоту до 5 м.

Заболочені землі та струмки (7,3–10 га) представлені тимчасовими (весняними) водоймами, що утворюються в місцях, перегороджених загатами, одним більш-менш постійним ставком в балці Роза (0,2–0,3 га), джерелами. В окремі роки притока р. Громокля може наповнюватись водою і в балці Прусаковій, що мало місце в 2003 та 2005–2006 рр. В останні роки в балці Роза почали формуватися плавні.

Під кар’єрами, залишками гребель знаходиться близько 7,5 га території. В заповіднику є кілька будівель, сільськогосподарська дільниця (30 га), вольєр площею 70 га, в якому утримуються копитні тварини та знаходиться колонія бабака (*Marmota bobak*).

В межах умовної охоронної зони (кілометрова смуга) розташовані поля з мережею лісосмуг та знаходяться продовження заповідних балок. Балки використовуються для випасу худоби, заготівлі сіна та частково перетворені на ставки і кар’єри. В балці Прусаковій з заповідником межує дубова лісосмуга (лісок) довжиною 300–350 м і шириною до 50 м. Приблизно за 1,5 км від меж заповідника протікає р. Громокля.

До створення заповідника на цій території випасались вівиці та велика рогата худоба, а поля використовувались для вирощування зернових та бобових.

Прилегла територія представляє собою типовий агроландшафт: поля, пасовища, лісосмуги, штучні невеликі водойми, малі річки, села та інше.

Результати

Під час інвентаризації орнітофауни заповідника, проведеної М.О. Осиповою 26.06–4.07.1997 р., зареєстровано 66 видів, в тому числі до гніздових чи, ймовірно, гніздових віднесено 53 види (Проект..., 1997). Нами відмічено 128 видів, гніздяться чи ймовірно гніздяться 72. Три види, наведені в першому інвентаризаційному списку: балабан, степовий журавель та попеляста кам'янка не спостерігались. Ці види взагалі рідкісні в регіоні.

Таким чином, орнітофауна заповідника станом на 1.07.2006 р. нараховує 131 вид, перебування могильника (Проект..., 1997) потребує підтвердження. В тому числі 72 види гніздяться (10 ймовірно) (табл.). Причому лише 48 видів (67 %) гніздяться більш-менш регулярно (ядро орнітофауни).

Таксономічно птахи відносяться до 14 рядів: Ciconiformes – 4, Anseriformes – 5, Falconiformes – 19, Galliformes – 3, Gruiformes – 6, Charadriiformes – 10, Columbiformes – 5, Cuculiformes – 1, Strigiformes – 4, Apodiformes – 1, Coraciiformes – 2, Upupiformes – 1, Piciformes – 2, Passeriformes – 68. Видові нариси наведено нижче.

Велика біла чапля (*Egretta alba*). Мігруючий та кочовий вид. На водоймах, що утворились по днищу балок, 27.05–2.06.2005 р. годувались від 7 до 15 ос., а 26–27.06.2006 р. – 5.

Сіра чапля (*Ardea cinerea*). Мігруючий та кочовий вид. Чапель спостерігали: 27.03.2000 р. (3), 19 та 26.06.2002 р. (1), 6.05.2003 р. (2), 22.06.2003 р. (1), 24.06.2004 р. (1), 4–6.05.2005 р. (3), 27.06.2006 р. (3 ос.), а 27.05–2.06.2005 р. – зграї чисельністю до 14 ос.

Білий лелека (*Ciconia ciconia*). Мігруючий та кочовий вид. Гніздиться в прилеглих селах (Водяно-Лорине, Антонівка), звідки іноді прилітає годуватися в заповідник. У травні 2005 р. пара лелек токувала на башті нежилої будівлі, але до гніздування не приступила. У травні-липні неодноразово спостерігали нестатевозрілих лелек (1–15 ос.). Приліт: 30.03.2000 р., 19.03.2001 р., 18.03.2002 р.

Чорний лелека (*C. nigra*). Мігруючий та кочовий вид. В межах охоронної зони лелека годувався 23.07.2000 р. Один птах пролітав над заповідником 10.05.2002 р. (Редінов, 2003б). Двох лелек, що годувались у вольєрі, спостерігали юннати 24.06.2004 р. П'ять особин (разом та по 1–2 ос.) трималися в заповіднику та його охоронній зоні 27.05–2.06.2005 р. Трьох птахів тут спостерігали між 23–27.06.2005 р. (ос. пов. О. Лободенка). Зграю з 8 птахів бачили на водоймі біля балки Вовчої 25.06.2006 р. (ос. пов. Т.Б. Троїцької).

Білолоба гуска (*Anser albifrons*). Мігруючий вид. Окремі зграї пролітають над заповідником, наприклад,

6.03.2000 р. (23 ос.). Восени єгерями спостерігались зграї гусей, ймовірно, цього виду.

Лебідь-шипун (*Cygnus olor*). Мігруючий вид. У травні 2003 р. єгері спостерігали проліт 2 особин.

Галагаз (*Tadorna tadorna*). Кочовий вид. В заповіднику самця бачили 18.04.2001 р. на скирті соломи та 7.05.2003 р. – на тимчасовій водоймі в балці Прусакової. На прилеглий території відомі випадки гніздування. Приліт: 19.03.2000 р., 8.03.2001 р., 21.03.2002 р.

Крижень (*Anas platyrhynchos*). Гніздовий, мігруючий та кочовий вид. На прилеглий території спостерігався взимку. В балці Роза 15.06.1999 р. біля водойми знайдено гніздо з 9 яйцями. Тут же пара розмножувалась і в наступному році. В 2001–2002 рр. крижні не гніздилися, а в 2003 р. (11.06) знайдено гніздо з 8 яйцями, 21.06 спостерігали самку з двома пташенятами розміром у 2/3 дорослого птаха. В 2004–2006 рр. гніздилися 1–2 пари. На річці, що утворилась по дну балок, 28.05.2005 р. обліковано зграю з 28 самців і 2 самок. Приліт: 8.03.2000 р., 22.02.2001 р.

Чирок-тріскунець (*A. querquedula*). Мігруючий та кочовий вид. Самець облікований на ставку в балці Роза 5–7.05.2003 р. Тут же, 2.04.2004 р. обліковано пару, а 4–6.05.2005 р. трималась пара та зграя з 15 ос. В 2005 р. (28–31.05) тримались пара та самець з двома самками. Приліт: 5.04.2000 р., 13.03.2001 р., 7.04.2002 р. Остання зустріч: 7.10.1999 р., 16.10.2000 р.

Осоїд (*Pernis apivorus*). Рідкісний мігрант. 27.05 спостерігали одну особину темної, а 29.05.2005 р. світлої морфи, котрі полювали в заповіднику.

Чорний шуліка (*Milvus migrans*). Мігруючий вид, відмічено випадки гніздування. На початку 1990-х рр. одна пара гніздилася в дубовій лісосмузі на межі заповідника (Костюшин, Мирошніченко, 1995), де нами не знайдена. Гніздування шуліки в заповіднику спостерігали лише в 2003 р. У гніздовий період (14.06.2000 р., 19.06.2001 р., 14.05.2002 р., 19.06.2002 р., 25.06.2004 р., 28.05.2005 р.) тут полюють птахи, що гніздяться на прилеглий території, і можливо холості особини. Нами в лісосмузі між полями, що межує з балкою Орловою (біля с. Новоолександрівка), в 2002 р. відмічено неуспішну спробу гніздування.

Польовий лунь (*Circus cyaneus*). Мігруючий та зимуючий вид. Вказівка на гніздування у 1997 р. (Проект..., 1997), на нашу думку, помилкова. Міграція самців спостерігалась 10 та 27.03.2000 р. (2 та 1 ос.), 3.04.2002 р. (2 ос.) та 1–2.04.2004 р. (1 ос.). Самки та молоді луні зустрічалися частіше. Під час зимового обліку 11.01.2000 р. спостерігали самця та самку і 24.01.2002 р. – самця і 2 самок (Редінов, 2003б).

Лучний лунь (*C. pygargus*). Мігруючий та кочовий вид. В інвентаризаційному списку наводиться як звичайний гніздовий вид (Проект..., 1997). Нами спостерігався в гніздовий період неодноразово, але гніздування не доведено: 16.06.2000 р.; 9–10.06.2001 р.; 19 та 30.06.2002 р.; 5–7.05, 18–21.06 та 18.06.2003 р.; 29 та 31.05.2005 р. Серед птахів лише раз помічено дорослого самця (18.06.2003 р.). Під час обліків 25–26.06.2004 р. та 26–27.06.2006 р. вид не відмічений взагалі. Приліт: 16.04.2000 р., 17.04.2002 р. (самці).

Очеретяний лунь (*C. aeruginosus*). Мігруючий вид. Крім того, в гніздовий та позагніздовий періоди, в степу та на перелогах постійно полює до 6–8 ос., що гніздяться на прилеглих водоймах (р. Громокля, ставки).

Великий яструб (*Accipiter gentilis*). Гніздовий вид. Зустрічається на протязі всього року. На кордоні заповідника в дубовій лісосмузі на початку 1990-х рр. гніздилась одна пара (Костюшин, Мирошніченко, 1995). Нами гніздування в 2000–2001 рр. спостерігалося в акацієвому ліску в балці Прусаковій (Редінов, 2003). Цікаво, що в цьому ж місці великий яструб, судячи з записів егерів, гніздився і в 1998 р. В 2002–2005 рр. гнізд яструбів у заповіднику не було, але тут полювали птахи, що гніздилися за його межами. Так, 30.06.2002 р. в балці Прусаковій відмічена самка, що несла здобич; 5.05.2003 р. в лісосмузі в центрі заповідника тримався самець. Самця, що полював, спостерігали 25.06.2004 р. в балці Вовчій.

Малий яструб (*A. nisus*). Мігруючий та зимуючий вид. Припущення щодо гніздування (Проект..., 1997) нами не підтвержене. Восени перші мігранти спостерігалися 15.09.1999 р., 19.08.2000 р., 19.09.2002 р. Навесні остання зустріч 5.04.2000 р.

Зимняк (*Buteo lagopus*). Мігруючий та зимуючий вид. Щорічно зимує 4–8 ос. В 2000 р. перші птахи (2 ос.) з'явилися 28.09, що є найбільш ранньою датою реєстрації в області. Навесні зимняки відлітали 25.03.2000 р., 23.03.2001 р., 2.04.2002 р.

Степовий канюк (*B. rufinus*). Гніздовий вид. На прилеглий території спостерігався взимку. Вперше відмічений на початку 1990-х рр., але гніздування не доведено (Костюшин, Мирошніченко, 1995). М.О. Осипова спостерігала 26.06–4.07.1997 р. до 8 степових канюків (Проект..., 1997). Оскільки спостереження проводилися після вильоту пташенят з гнізд, можна припустити, що тут гніздилося 2 пари (Редінов, 2001). В період наших досліджень у заповіднику та його охоронній зоні гніздилося 3 пари (2000–2001 рр.). В 2002–2004 рр. чисельність птахів зросла до 4 пар (Редінов, 2003а, 2003б). В 2005–2006 рр. гніздилося знову три пари.

Звичайний канюк (*B. buteo*). Гніздовий та кочовий вид. На гніздуванні, судячи за забарвленням, розмірам та пізнім термінам розмноження, представлений підвидом *B. b. vulpinus*. В дубовій лісосмузі на межі заповідника на початку 1990-х рр. гніздилась одна пара (Костюшин, Мирошніченко, 1995). В 2000–2001 рр. одна пара гніздилася в заповіднику і одна – в охоронній зоні. В 2002 р. в заповіднику гніздилося 2 пари і 1 – в охоронній зоні (Редінов, 2003а). В 2003–2004 рр. гніздилося 2, а в 2005–2006 рр. – 3 пари, в самому заповіднику. Тут також регулярно полюють канюки, що гніздяться поблизу. Крім того, тут тримаються особи, що не розмножуються, наприклад, 19.06.2003 р. – 3 разом (лянуть). На прилеглий території канюків спостерігали в зимовий період. Приліт: 25.03.2000 р., 13.03.2001 р., 1.03.2002 р.

Зміїд (*Circaetus gallicus*). Кочовий та мігруючий вид. Спостерігався 13.07 та 31.08.2000 р., 26.07 та

31.07–1.08.2001 р. (Редінов, 2003в), 20–21.06.2003 р., 26.06.2006 р. (окремі особини). Птахи сиділи на схилах балок чи ширяли над степом.

Орел-карлик (*Hieraetus pennatus*). Мігруючий вид. Спостерігався ще до створення заповідника (Проект..., 1997). Нами птах облікований 4.10.2000 р. (Редінов, 2003б).

Малий підорлик (*Aquila pomarina*). Кочовий вид. В балці Орловій спостерігали: 5.05.2005 р. (1), 29.05.2005 р. (2) та 27.06.2006 р. (1 ос.). Підорлики полювали.

Могильник (*A. heliaca*)? В балці Прусаковій в літній період спостерігали до 5 ос., ймовірно, цього виду (Проект..., 1997). Перебування могильників у значній кількості на такій малій території викликає сумнів. На нашу думку, ці спостереження стосуються більш звичайного малого підорлика.

Орлан-білохвіст (*Haliaeetus albicilla*). Зимуючий вид. Єтер заповідника повідомив, що між 29.12.2002 р. та 2.01.2003 р. бачив один раз поряд з вольєром великого хижого птаха з білим хвостом, що живився разом з круками падлом (копитна тварина).

Балабан (*Falco cherrug*). Статус не визначений. Сокола, що пролітав, спостерігали 26.06.1997 р. (Проект..., 1997).

Великий підсоколик (*Falco subbuteo*). Мігруючий вид, відмічено також гніздування. В 2003 р. соколи зайняли гніздо крука в посадці, що межує з заповідником. Крім того, спостерігали пролітних соколів (16.04.2001 р., 5.05.2005 р.) та, ймовірно, бродячу особину (2.07.2002 р.).

Малий підсоколик (*F. columbarius*). Рідкісний зимуючий вид. Самку спостерігали 24.01.2002 р. в балці Роза.

Кібчик (*F. vespertinus*). Мігруючий вид, відмічені випадки гніздування. В заповіднику в 2000 р. гніздились 1–2 пари. В 2001 р. кібчики (2–3 пари) разом зі звичайними боривітрами утворили колонію в лісосмузі з гніздами граків, поряд з егерським будинком. В наступні роки вони не гніздилися. Не виключено, що чисельність виду регулює великий яструб. Проліт птахів спостерігали 4–6.05.2005 р. (всього 7 ос.). Приліт: 26.04.2000 р., 17.04.2002 р., 7.05.2003 р. Останнє спостереження: 18.09.1999 р., 31.08.2000 р.

Звичайний боривітер (*F. tinnunculus*). Гніздовий вид. В 2000 р. гніздилося 3 пари, в 2001 р. – 2–3, в 2002 р. – 2. В 2003 р. не гніздився, але боривітрів двічі спостерігали в охоронній зоні. В червні 2004 р. пара трималась біля нежилої будівлі, залітала під дах башти. В 2005 р. гніздилися 3 пари: в будівлі, на деревах у вольєрі та в дубовому ліску. Не виключено, що чисельність виду регулює великий яструб. Приліт: 29.03.2000 р., 1.03.2002 р. Останнє спостереження: 30.09.1999 р., 3.10.2000 р.

Сіра куріпка (*Perdix perdix*). Зустрічається протягом всього року. Гніздиться 5–10 пар. На маршруті довжиною 5 км 19.04.2000 р. обліковано 3 пари. За даними обліків, на початку травня 2005 р. чисельність була не менше 5 пар.

Перепілка (*Coturnix coturnix*). Гніздовий та мігруючий вид. В межах заповідника токує до 10 самців.

Токування чули до кінця червня (29.06.2002 р.).

Фазан (*Phasianus colchicus*). Зустрічається протягом усього року. Чисельність самців до 10 ос.: в травні 2005 р. обліковано 7 токуючих самців. В гнізді, оглянутому егерем 16.06.2000 р., було 15 яєць. Відмічені виводки з 10 (15.06.1999 р.), 11 (4.07.2001 р.), 5–6 (25.06.2004 р.) та 4–5 (25.06.2006 р.) пташенят.

Сірий журавель (*Grus grus*). Рідкісний мігрант. Журавлі пролітають над заповідником транзитом: 23.03.2000 р. (11 ос.), 14.03.2002 р. (4), 28.09.2001 р. (3) (Редінов, 2003б), а судячи з усних повідомлень, іноді зупиняються. Весною 2003 р. егері спостерігали зграю журавлів, що трималася в залитій водою балці Орлової в охоронній зоні. Крім того, зграю з 24 журавлів, що сиділа поблизу водойми в балці Прусаковій, спостерігали 23.03.2004 р. (ос. пов. Г.В. Садовського).

Журавель степовий (*Anthropoides virgo*). Рідкісний не гніздовий вид. Одного птаха, що пролітав над заповідником, спостерігали 29.06.1997 р. (Проект..., 1997). Окремі журавлі, точніше не визначені, спостерігалися співробітниками заповідника влітку 1999–2000 рр. Від респондента отримана інформація про гніздування пари в 1982 р. на полі поблизу сучасного заповідника (Редінов, 2001). Нами вид не спостерігався.

Деркач (*Crex crex*). Мігруючий вид. Крик самця чули 17.05.2001 р. на пшеничному полі поблизу балки Орлової. Найраніше деркачі за голосом зареєстровані: 13.05.2000 р. та 9.05.2001 р.

Водяна курочка (*Gallinula chloropus*). Гніздовий вид. Пошуки гнізд нами не проводились, але регулярні зустрічі окремих особин та пар 6–7.05 та 21.06.2003 р.; 25–27.06.2004 р.; 4–6.05 та 27.05–2.06.2005 р. (2 пари) на ставку в балці Роза, не викликають сумніву щодо гніздування. В попередні роки відома одна реєстрація – 1.08.2001 р. (1 ос.). Крім того, курочку (пов. егерів) спостерігали тут же взимку 2004/2005 рр.

Лиска (*Fulica atra*). Мігруючий вид. Гніздиться лише в межах охоронної зони, на притоці р. Громоклея та ставках.

Дрохва (*Otis tarda*). Спостерігалась під час міграцій та в гніздовий період (Редінов, 2001, 2003б; Редінов, 2002). Самець відмічений на полі біля вольєру заповідника 30.09.1999 р. та 12.05.2002 р. За 4 км від меж заповідника одну дрохву бачили 13.04.2001 р. В заповіднику нами 6 ос. спостерігались 12.05.2002 р. та 2 ос. юннатами 26.06.2002 р. В охоронній зоні 2 птахів бачили в листопаді 2000 р. В третій декаді квітня 2003 р. зграю з приблизно 20 ос. бачили селяни на скошеному полі соняшника за 5 км від меж заповідника (околиці с. Водяне). Поряд з цим селом одного птаха спостерігали в листопаді 2003 р. В кінці червня 2003 р. дрохву бачили на перелозі в заповіднику та прилеглому полі. В балці Роза двох птахів, що летіли, бачили в третій декаді квітня 2005 р. егері. На полі біля заповідника 2 дрохв спостерігали в середині червня 2006 р. Отримані дані вказують на можливість спроб гніздування окремих самок на досліджуваній території.

Лежень (*Burhinus oedicnemus*). Ймовірно, гніздиться. В 1997 р. в гніздовий період пару спостерігали в кар'єрі балки Прусакової та 3 ос. на полі біля запо-

відника (Проект..., 1997). Ми одного лежня бачили увечері 24.06.2004 р. на пасовищі поблизу дубового ліска. В цей же вечір та 25–26.06.2004 р. пара лежнів облікована за голосами поблизу егерського будинку в балці Роза.

Чайка (*Vanellus vanellus*). Гніздовий та мігруючий вид. В 2000 р. 2 пари гніздилися в балці Прусаковій. В 2005 р. 7–8 пар гніздилися поблизу водойми в місці сходження балок Прусакова та Роза: 5 та 29.05 знайдено по одному гнізду з кладками та гніздові ямки. На такому ж рівні чисельність чайок була і в 2006 р. В окремі роки пари гніздяться також на полях. Біля ставка в балці Роза 18–19.06.2003 р. трималась одна особина, а 27.06.2006 р. зграя (12 ос.) з молодих і дорослих чайок. Приліт: 4.03.2000 р., 1.03.2002 р.

Довгоніг (*Himantopus himantopus*). Кочовий вид. Дві пари з гніздовою поведінкою спостерігали 28–30.05.2005 р. на водоймі в поселенні чайок у балках Прусаковій та Роза. Тут сформувалися придатні умови для гніздування цього кулика.

Великий коловодник (*Tringa nebularia*). Мігруючий вид. На водоймі, що утворилася в заповідних балках, 27.06.2006 р. обліковано 3 ос.

Лісовий коловодник (*Tringa ochropus*). Мігруючий вид. Окремих особин спостерігали 28.06.1997 р. (Проект..., 1997), 19.04.2000 р., 19.06.2002 р., 18.06.2003 р., 27.06.2006 р. Приліт: 26.03.2000 р.

Болотяний коловодник (*T. glareola*). Мігруючий вид. На водоймі, що утворилася в заповідних балках, обліковані: 4 (105) та 5.05.2005 р. (50); 28–30.05.2005 р. (1); 27.06.2006 р. (5 ос.).

Турухтан (*Philomachus pugnax*). Мігруючий вид. На водоймі, що утворилася в заповідних балках, 5 та 28–30.05.2005 р. обліковано, відповідно, 7 та 4 ос.

Вальдшнеп (*Scolopax rusticola*). Мігруючий вид. 1–2.04.2004 р. окремі птахи тримались в лісосугах.

Великий кульон (*Numenius arquata*). Мігруючий вид. Дві особини спостерігали в балці Орлової 25.06.2000 р. Птахи летіли в південно-західному напрямі (Редінов, 2003б).

Жовтоногий мартин (*Larus cachinnans*). Мігруючий та кочовий вид (Проект..., 1997). Зграї мартинів під час міграцій та влітку тримаються на полях і водоймах поблизу заповідника. Через його територію мартини пролітають переважно транзитом, але іноді і зупиняються. Найбільші зграї відмічені: 20.09.1999 р. (10 ос.), 28.09.2000 р. (25) та 29.05.2005 р. (41).

Припутень (*Columba palumbus*). Гніздовий вид. Чисельність до 15 пар. Гніздиться в лісонасадженнях, природній деревно-чагарниковій рослинності по балках, а також на окремих соснах, що ростуть на відстані 5–20 м одна від одної в балці Роза, за 100–150 м від будинку егерів. Приліт: 13.02.2002 р.

Сняк (*C. oenas*). Мігруючий та кочовий вид. Спостерігався під час міграції на прилеглий території (повідомлення мисливців). В січні 2000 р. тримався на навколишніх полях разом з припутнями (О.В. Кондратенко, ос. пов.). Нами 21.06.2003 р. з близької відстані відмічено 1 та 2 птахів, що пролітали над заповідником. Цю зустріч можна віднести до літніх кочівель.

Сизий голуб (*C. livia*). Гніздовий вид. 2–3 пари голубів гніздилися в будівлі, але в 2001 р. були знищені хижаками.

Садова горлиця (*Streptopelia decaocto*). Гніздовий вид. Одна пара гніздилась в 2003 р. біля егерського будинку.

Звичайна горлиця (*S. turtur*). Гніздовий вид. Чисельність 8–14 пар. Найпізніше токування зареєстровано 20.08.2000 р. Приліт: 26.04.2000 р., 28.04.2002 р.

Зозуля (*Cuculus canorus*). Гніздовий вид. Чисельність 8–12 ос. Початок токування зареєстровано 15.04.2001 р. та 28.04.2002 р.

Вухата сова (*Asio otus*). Гніздовий та зимуючий вид (Проект..., 1997). В оглянутих 19.04.2000 р. та 4.05.2005 р. гніздах було по одному яйцю. В балці Вовчій 30.09.1999 р. спостерігали зграю з 10 ос., а в балці Роза 8.08.2000 р. – з 8. Взимку утворюють скупчення (до 50 ос.) в насадженні в балці Роза.

Болотяна сова (*A. flammeus*). Гніздовий та зимуючий вид (Проект..., 1997). Нами гнізд не знайдено, але сови постійно відмічалися у гніздовий період (токування, полювання в світлу частину доби, напади на звичайного канюка). В останні роки чисельність зменшилась, і, за нашими оцінками, становить 2–3 пари. Окремі особини зимують. В балці Роза сов спостерігали 29.01.2000 р. (1) та 19.02.2001 р. (3).

Совка (*Otus scops*). Гніздовий вид (Проект..., 1997). Токування птахів чути в травні – липні, в тому числі і в світлу частину доби. Автором та О.О. Форманюком 12.05.2002 р. практично з одного місця (біля егерського будинку) обліковано за голосами 7 ос. В наступному році тут обліковано 4 ос. Неодноразово совок спостерігали вдень в лісосмугах та під час полювання в сутінках. Птахи, ймовірно, гніздяться в будівлях воронів. Дати прильоту не встановлено, на початку травня совки вже токували: 9.05.2002 р., 4.05.2005 р. Найпізніше совку чули 13.07.2000 р.

Хатній сич (*Athene noctua*). Гніздовий вид. В будівлях гніздяться 1–2 пари. Можливе гніздування і в природних біотопах (Проект..., 1997).

Чорний серпокрилець (*Apus apus*). Мігруючий та кочовий вид. В червні регулярно спостерігали окремих особин і зграї з 2–5 птахів. Ймовірно, в заповіднику годуються птахи, що гніздяться в прилеглих селах, а також холості особини. В 2000 р. осінній проліт відмічено 24.08–3.09.

Сиворакша (*Coracias garrulus*). Мігруючий вид, спостерігався також у гніздовий період. Двох сиворакш бачили влітку 1997 р. (Проект..., 1997) та одну 25.05.2000 р. В кар'єрі поблизу балки Вовчої ми бачили 28.05.2005 р. одного птаха, що почав рити гніздову нору та токував.

Бджолоїдка (*Merops apiaster*). Гніздовий вид. В 1997 р. не відмічений (Проект..., 1997). Гніздиться в глиняних урвищах (до 15 пар), звичайний під час міграцій та післягніздових кочівель (сотні особин). Приліт: 1.05.2000 р. Останнє спостереження: 10.09.2000 р., 29.09.2002 р.

Олуд (*Upupa epops*). Гніздовий вид (Проект..., 1997). Гніздиться до 10 пар, в тому числі одна – в стінці

кнюшні. Приліт: 28.03.2000 р., 13.03.2001 р. Перше токування: 9.04.2000 р., 3.04.2001 р.

Крутиголовка (*Jynx torquilla*). Ймовірно, гніздовий вид. В лісосмугах є в достатній кількості різноманітні дупла, а на прилеглий території гніздування доведено. Токуючих птахів спостерігали щорічно в квітні – липні, зокрема, 25–26.06.2004 р. – 4. Крутиголовку, що токувала і залазила у шпаківню, зайняту польовими горобцями, бачили 28.05–2.06.2005 р. Токування чули з середини квітня: 15.04.2000 р., 26.04.2001 р., 24.04.2002 р.

Сирійський дятел (*Dendrocopos syriacus*). Гніздовий та кочовий вид. Гніздиться 2–3 пари (знайдено старі дупла та одне жиле). В 1997 р. не відмічений (Проект..., 1997).

Берегова ластівка (*Riparia riparia*). Мігруючий вид. Осінню міграцію спостерігали в серпні-вересні: 1.08.2001 р. (4 ос.) – 4.09.2000 р. (200 ос.).

Сільська ластівка (*Hirundo rustica*). Гніздовий вид (Проект..., 1997). Чисельність до 20 пар. Гніздиться в будівлях та в окремі роки на бетонних конструкціях греблі ставка в балці Прусаковій: 2006 р. – 6–7 пар.

Миська ластівка (*Delichon urbica*). Мігруючий вид. В 1997 р. спостерігали гніздування на бетонних конструкціях греблі ставка в балці Прусаковій (Проект..., 1997). Нами ластівки спостерігались лише під час міграції в травні та серпні-вересні. Приліт: 10.04.2000 р., 12.04.2001 р. Останнє спостереження: 29.09.2002 р.

Чубатий жайворонок (*Galerida cristata*). Гніздовий вид. Одна-дві пари живуть біля будинку егерів протягом року.

Малий жайворонок (*Calandrella cinerea*). Наводиться як нечисленний гніздовий вид заповідника (Проект..., 1997). Нами кілька разів спостерігався під час міграції: 30.09.1999 р. (15), 11.04.2000 р. (1 ос.). В гніздовий період відмічений лише на прилеглих полях, де рідкісний.

Степовий жайворонок (*Melanocorypha calandria*). Гніздовий вид. В охоронній зоні звичайний на полях. М.О. Осиповою спостерігався лише на полях, та припускалась можливість гніздування в заповіднику (Проект..., 1997). В 2000–2002 рр. кілька пар гніздилися на полі господарської дільниці, яке оброблялось. В 2003 р. гніздування спостерігалось в степу та на перелогах: 5–7.05 обліковано 12 самців, що співали, а 21.06 на маршруті (5 км) обліковано 8 ос., в тому числі одна з їжею для пташенят, чи їх послідом. В 2004 р. вид знову зник. В 2005 р. (5 та 31.05) самця, що співав, спостерігали лише над полем сільськогосподарської дільниці, яке було під паром. В 2006 р. вид не обліковано. Приліт: 4.03.2000 р., 3.03.2001 р.

Польовий жайворонок (*Alauda arvensis*). Найчисленніший гніздовий вид. Чисельність на постійному маршруті в різні роки коливалась від 17,5 до 37,5 пар/км², причому в останні роки вона зменшилась. Гніздиться також на прилеглих полях і пасовищах. Кладки знаходили з другої декади квітня. Приліт: 21.02.2000 р., 3.03.2001 р.

Польовий щеврик (*Anthus campestris*). Гніздовий

вид. Чисельність 10–25 пар. В 2005–2006 рр. токувало не більше 10 самців. Токування спостерігали до кінця липня (1.08.2001 р.) Приліт: 5.04.2000 р. Останнє спостереження: 7.10.1999 р.

Лісовий щеврик (*A. trivialis*). Гніздовий вид лісонасаджень. В 1997 р. не спостерігався (Проект..., 1997). В 2000–2001 рр. гніздилися 1–2 пари, в 2002 р. – 9–11; в 2003 р. – 17–20, в 2004 р. – 13–15, в 2005 р. – 10–12. Гнізд не знайдено, але спостерігали токування, годування пташенят, поршків, хвилювання біля гнізд. Приліт: 23.04.2000 р.

Лучний щеврик (*A. pratensis*). Мігруючий вид. Наводиться як гніздовий (Проект..., 1997), що, на нашу думку, помилково, оскільки південна межа ареалу виду знаходиться північніше (Белик, Гаврись, 1996). * Ймовірно, вказівка на гніздування лучного щеврика стосується попереднього виду. Нами відмічений під час міграції, зокрема восени в вересні – жовтні (3.09–12.10). Приліт: 25.03.2000 р.

Червоногрудий щеврик (*A. cervinus*). Мігруючий вид. Біля річки, що утворилась по дну балок, 4–5.05.2005 р. облікували 2 та 3 ос.

Жовта плиска (*Motacilla flava*). Мігруючий вид, можливо гніздиться. В 2005 р. (6.05) дві пари трималися в поселенні чорноголових плісок біля водойми, що утворилась на дні балки Роза, але 28–30.05 вони не знайдені. Приліт: 6.04.2000 р.

Чорноголова плиска (*M. feldegg*). Гніздовий вид. В 2000–2002 рр. гніздилися 1–2 пари. В 2003 р. та 2005 р. чисельність птахів значно зросла (25–30 пар), що пов'язано з утворенням тимчасових водойм по дну балок. Птахи гніздяться також у степу та на перелогах. В 2004 р. чисельність становила 4–5 пар. Приліт: 6.04.2000 р., 4.04.2001 р.

Жовтоголова плиска (*M. citreola*). Ймовірно, гніздиться. В балці Прусаковій поблизу водойми в поселенні чорноголових плісок 29.05.2005 р. спостерігали самця, що співав, а 27.06.2006 р. самця котрий хвилювався. На прилеглій території вид гніздиться.

Біла плиска (*M. alba*). Гніздовий вид. Гніздиться в будівлях (3–5 пар.). Приліт: 3.03.2002 р. Остання зустріч: 30.10.1999 р.

Терновий сорокопуд (*Lanius collurio*). Гніздовий вид лісонасаджень та природної деревно-чагарникової рослинності (1,25–1,80 пар/га). Приліт: 13.05.2000 р., 5.05.2002 р., 5.05.2003 р., 3.05.2005 р.

Чорнолобий сорокопуд (*L. minor*). Гніздовий вид лісонасаджень. Зустрічається рідше попереднього виду (0,35 пар/га). Приліт: 11.05.2000 р., 7.05.2002 р., 5.05.2003 р. Останнє спостереження: 3.09.2000 р.

Сірий сорокопуд (*L. excubitor*). Рідкісний мігрант. Одну особину спостерігали 6.03.2000 р. в балці Прусаковій – птах співав на верхівці куща (Редінов, 2003б).

Іволга (*Oriolus oriolus*). Гніздовий вид. Чисельність 2–3 пари. В насажденні біля водойми в балці Роза

25.06.2004 р. тримався виводок. Приліт: 10.05.2000 р., 7.05.2002 р., 5.05.2005 р. Останнє спостереження: 9.09.2002 р.

Звичайний шпак (*Sturnus vulgaris*). Гніздовий вид. Гніздиться в дуплах та будівлях (до 20 пар). Взимку (29.01.2001 р.) над заповідником пролетіла зграя з 2,5–3 тис. ос.

Рожевий шпак (*S. roseus*). Інвазійний вид. В 1997 р. близько 10 пар гніздилися під дахом ферми поряд із заповідником та в відшаруванні вапняку в заповіднику (Проект..., 1997). Ймовірно, шпаки тут гніздилися і в 1996 р. (Редінов, 2001). У 2002 р. (30.05–2.06) спостерігався масовий проліт через заповідник та прилеглі території. Птахи летіли зграями (15–80 ос.), переважно в північно-східному напрямі. Частина зграй годувалась у заповідному степу та на пасовищах. Тільки через балку Прусакову 1.06 з 12⁰⁰ до 15⁰⁰ пролетіло близько 600 ос. (14 зграй) (Редінов, 2003б). В 2005 р. (28–30.05) спостерігався проліт шпаків через заповідник у тому ж напрямі. Всього відмічено 16 зграй (4–120 ос.) загальною чисельністю 440 ос. Про інтенсивність прольоту свідчать спостереження на маршруті в балці Орловій 29.05: з 9³⁰ до 11²⁰ обліковано 12 зграй (334 ос.).

Сойка (*Garrulus glandarius*). Кочовий вид. Окремих птахів спостерігали в травні – липні, а 12.10.2000 р. зграю з 8 ос.

Сорока (*Pica pica*). Гніздовий вид. З 2003 р. спостерігалось збільшення чисельності з 4 до 6 пар (2005 р.). Гнізда будує переважно в густих чагарниках. Ймовірно, потерпає від хижацтва великого яструба (Редінов, 2003). В заповіднику багато старих гнізд. Зграї спостерігали 5.04.2001 р. (7) та 16.03.2002 р. (6).

Галка (*Corvus monedula*). Мігруючий вид. Залітає під час міграцій та післягніздових кочівель в сумісних зграях з граками (десятки особин).

Грак (*C. frugilegus*). Мігруючий вид. Раніше гніздився в заповіднику та в охоронній зоні, де є дві кинуті колонії, в яких близько 300 гнізд. Зграї граків пролітають над територією заповідника транзитом та годується на прилеглих полях, наприклад, 7.10.1999 р. – 1,5 тис. ос.

Сіра ворона (*C. cornix*). Гніздовий вид. Зустрічається протягом усього року. В 2000–2005 рр. в охоронній зоні гніздилися 5–6 пар. В 2002 р. знайдено гніздо ворони в лісосмузі між перелогами. Протягом року 1–4 ос. тримаються поблизу вольєру та житла, де майже кожний рік гніздиться одна пара. В балці Орловій в лісосмузі 17.04.2002 р. оглянуте гніздо з кладкою (4 яйця), котре знаходилось на дубі на висоті 8 м.

Крук (*C. corax*). Гніздовий вид. Зустрічається протягом усього року. Гніздиться по периферії заповідника (3 пари). Гнізда будує на деревах в лісосмугах. Молодняк масово вилітає з гнізд в першій декаді травня. Зграю з 13 ос. спостерігали 6.03.2000 р.

Чагарникова очеретянка (*Acrocephalus palustris*). Статус не визначений. Територіального самця, що співав у балці Роза, ми облікували 27.05–2.06.2005 р. Біотоп: кущі верби серед заростів очерету та кропиви біля ставка.

* Межа ареалу у Правобережній Україні показана в цій роботі дуже неточно. Так, є дані про знахідки виду в Кіровоградській області, що також значно південніше проведеної авторами лінії – *ред.*

Велика очеретянка (*A. arundinaceus*). Гніздовий вид. Під час обліків 27.05–2.06.2005 р. три територіальних самці співали в заростях очерету на ставку в балці Роза. Тут же птахи відмічені 26–27.06.2006 р. Пошук гнізд не проводився. Гніздиться в межах охоронної зони на притоці р. Громокля.

Рябогруда кропив'янка (*Sylvia nisoria*). Гніздовий вид. Пару, що хвилювалася, спостерігали 20–21.06.2003 р. в посадці біля єгерського будинку. В цьому ж місці 25.06. 2004 р. спостерігали самця, що хвилювався.

Чорноголова кропив'янка (*S. atricapilla*). Гніздовий вид. Знайдена у 2003 р.: 5.05 в дубовому ліску співали 4 самці; 18.06 в насажденні біля ставка в балці Роза обліковано 2 пари. В наступному році (25–26.06.2004 р.) кропив'янка тут не спостерігалась, а в 2005 р. (4–5.05) співав самець.

Садова кропив'янка (*S. borin*). Наводиться як гніздовий вид лісонасаджень (Проект..., 1997). Нами на гніздуванні не знайдена, тому ми відносимо її до мігрантів, хоча особисто не спостерігали.

Сіра кропив'янка (*S. communis*). Численний гніздовий вид. Гніздиться в лісонасадженнях (2,15–2,50 пар/га), в степу та на перелогах (0,15 пар/га).

Прудка кропив'янка (*S. curruca*). Наводиться як гніздовий вид (Проект..., 1997). Нами на гніздуванні не знайдена. Ми відносимо її до мігрантів, хоча особисто не спостерігали.

Весняний вівчарик (*Phylloscopus trochilus*). Мігруючий вид. Звичайний. Навесні вівчарики спостерігалися з квітня (9.04.2001 р.) до кінця травня (28.05. 2000 р.).

Вівчарик-ковалик (*Ph. collybita*). Мігруючий вид. Звичайний. Приліт: 3.04.2001 р., 30.03.2002 р. Восени спостерігався в жовтні (1.10.1999 р.).

Жовточуба золотомушка (*Regulus regulus*). Мігруючий вид. Окремі особини спостерігались 16.03.2002 р. в лісосмугах. Початок міграції восени помічено 28.09.2000 р.

Строката мухоловка (*Ficedula hypoleuca*). Нечисленний мігруючий вид. Приліт: 17.04.2002 р.

Білошия мухоловка (*F. albicollis*). Нечисленний мігруючий вид. Приліт: 11.04.2001 р.

Сіра мухоловка (*Muscicapa striata*). Нечисленний мігруючий вид. У гніздовий період неодноразово спостерігалася в дубовій лісосмузі. По одному птаху бачили також 29.05.2005 р. та 27.06.2006 р. в заповіднику. Масова міграція відмічена 25.08.2000 р. Остання зустріч: 20.09.1999 р.

Лучний чекан (*Saxicola rubetra*). Гніздовий вид. Чисельність з 80–100 пар у 2000–2002 рр. знизилась до 30–50 в 2004–2005 рр. На маршрутах чисельність 0,2–2,9 пар/га. Зокрема, на перелозі 7.05.2003 р. на 800 м маршруту обліковано 10 пар (1,6 пар/га). Приліт: 11.04.2000 р.

Чорноголовий чекан (*S. torquata*). Гніздовий вид. Знайдений під час першого обстеження (Проект..., 1997). В 2000 р. гніздилися 3–4 пари, в 2001 р. – 3, в 2002 р. – 5, в 2003 р. – 6, в 2004–2006 рр. – 3–4. Щільність, приблизно 1 пара/400 га. Приліт: 25.03.2000 р., 23.03.2001 р. Восени востаннє птахи відмічені 17.10.2000 р.

Звичайна кам'янка (*Oenanthe oenanthe*). Гніздовий вид. Гніздиться в будівлях та на відшаруваннях вапняку (до 10 пар). Самця, що співав, спостерігали 17.05. 2001 р. також біля нори бабака. Приліт: 4.04.2000 р., 4.04.2001 р., 7.04.2002 р.

Попеляста кам'янка (*Oe. isabellina*). Статус не визначений. В 1997 р. 2 пари, ймовірно, гніздилися в кошарах біля меж заповідника (Проект..., 1997). Слід зазначити, що 24.05.1989 р. Ю.В. Міщенком було здобуто самця і самку в Єланецькому районі між селами Калинівка та Антонівка (Пекло, 2002), де і знаходиться заповідник. Нами вид не спостерігався.

Звичайна горихвістка (*Phoenicurus phoenicurus*). Рідкісний мігрант лісонасаджень. Осіння міграція спостерігалась 12–20.09.2001 р. Приліт: 25.04.2000 р.

Чорна горихвістка (*Ph. ochruros*). Гніздовий вид. Знайдений під час першого обстеження заповідника (Проект..., 1997). Гніздиться в будівлях (2–3 пари). 11.05.2002 р. О.О. Форманюком (ос. пов.) знайдено 2 гнізда. Одна пара збудувала гніздо в сараї в гнізді сільської ластівки (4 яйця), а інша – в нежилому будинку на трубі опалення (5 одноденних пташенят). В наступному році одна з пар знову гніздилася в гнізді ластівки, але в іншому. Приліт: 27.03.2000 р., 18.03.2001 р. Останнє спостереження: 16.10.2000 р., 15.11.2001 р.

Вільшанка (*Erithacus rubecula*). Мігруючий вид. Приліт: 27.03.2000 р.

Східний соловейко (*L. luscinia*). Гніздовий вид. Гніздиться до 6–8 пар. Щільність у лісонасадженнях коливається від 0,70 до 1,25 пар/га.

Чикотень (*Turdus pilaris*). Мігруючий та зимуючий вид. 20.01.2001 р. спостерігали зграю з 50 ос.

Чорний дрізд (*T. merula*). Гніздовий вид. В 1997 р. не спостерігався (Проект..., 1997). В 2003 р. обліковано близько 20 пар, в тому числі 8–10 в акацієвому ліску. В інші роки чисельність була меншою (3–5 пар). Приліт: 8.03.2002 р.

Співочий дрізд (*T. philomelos*). Можливо гніздиться. В 1997 р. не спостерігався (Проект..., 1997). В дубовому ліску спів чули 13.07.2002 р. та 25.06.2004 р. Крім того, самець співав в лісосмузі, поряд з господарською дільницею, 6.05.2005 р. На прилеглий території гніздування доведено. Приліт: 27.03.2000 р.

Дрізд-омелюх (*T. viscivorus*). Рідкісний мігруючий вид. Спостерігався 1–2.04.2005 р. (2 ос.).

Ремез (*Remiz pendulinus*). Рідкісний гніздовий вид. Восени 1999 р. знайдено старе гніздо на вербі біля водойми в балці Роза.

Голуба синиця (*Parus caeruleus*). Звичайний мігруючий та зимуючий вид. Зустрічається з кінця вересня до початку квітня.

Велика синиця (*P. major*). Гніздовий вид лісонасаджень. Чисельність до 15 пар (0,70–1,25 пар/га лісонасаджень). Зустрічається на протязі всього року, численна в жовтні-листопаді.

Повзик (*Sitta europaea*). Кочовий вид. Одна особина відмічена 20.06.2003 р. та 25.06.2004 р. в посадці біля єгерського будинку.

Зяблик (*Fringilla coelebs*). Гніздовий вид лісонасаджень (Проект..., 1997). З 2003 р. спостерігається розселення по лісонасадженнях. Гніздиться в акаціє-

Еколого-фауністична характеристика видів гніздової орнітофауни заповідника “Сланецький степ” та прилеглих територій

Вид	ПЗ	ПТ	ТФ	ЕГ	Вид	ПЗ	ПТ	ТФ	ЕГ
<i>Podiceps ruficollis</i>	–	+	Тр	Л	<i>Lanius collurio</i>	+	+	Лс	Д
<i>P. cristatus</i>	–	+	Тр	Л	<i>L. minor</i>	+	+	Лс	Д
<i>Botaurus stellaris</i>	–	+	Лм	Л	<i>Oriolus oriolus</i>	+	+	Нм	Д
<i>Ixobrychus minutus</i>	–	+	Тр	Л	<i>Sturnus vulgaris</i>	+	+	Пг	С
<i>Ciconia ciconia</i>	–	+	Лс	Д	<i>S. roseus</i>	+	–	Пг	С
<i>Cygnus olor</i>	–	+	Лм	Л	<i>Pica pica</i>	+	+	Дл	Д
<i>Tadorna tadorna</i>	–	+	Лм	Л	<i>Corvus monedula</i>	–	+	Пг	С
<i>Anas platyrhynchos</i>	+	+	Бр	Л	<i>C. frugilegus</i>	–	+	Дл	Д
<i>A. querquedula</i>	–	+	Ал	Л	<i>C. cornix</i>	+	+	Лс	Д
<i>Milvus migrans</i>	+	+	Тр	Д	<i>C. corax</i>	+	+	Бр	Д
<i>Circus aeruginosus</i>	–	+	Лм	Л	<i>Locustella luscinioides</i>	–	+	Лм	Л
<i>Accipiter gentilis</i>	+	+	Дн	Д	<i>Acrocephalus scirpaceus</i>	–	+	Лм	Л
<i>Buteo rufinus</i>	+	+	Пг	С?	<i>A. arundinaceus</i>	+	+	Лм	Л
<i>B. buteo</i>	+	+	Дл	Д	<i>Sylvia nisoria</i>	+	+	Ср	Д
<i>Falco subbuteo</i>	+	+	Дл	Д	<i>S. atricapilla</i>	(+)	+	Нм	Д
<i>F. vespertinus</i>	+	+	Лс	Д	<i>S. communis</i>	+	+	Ср	Д
<i>F. tinnunculus</i>	+	+	Тр	С	<i>Muscicapa striata</i>	(+)	+	Нм	Д
<i>Perdix perdix</i>	+	+	Лс	Д?	<i>Saxicola rubetra</i>	+	+	Ал	К
<i>Coturnix coturnix</i>	+	+	Тр	К	<i>S. torquata</i>	+	+	Тр	К
<i>Phasianus colchicus</i>	+	+	Тр	Д	<i>Oenanthe oenanthe</i>	+	+	Пг	С
<i>Rallus aquaticus</i>	–	+	Лм	Л	<i>Oe. isabellina</i>	(+)	(+)	Пс	К
<i>Porzana porzana</i>	–	+	Ал	Л	<i>Phoenicurus ochrurus</i>	+	+	Пг	С
<i>Gallinula chloropus</i>	+	+	Тр	Л	<i>Luscinia luscinia</i>	+	+	Нм	Д
<i>Fulica atra</i>	–	+	Тр	Л	<i>Turdus pilaris</i>	–	+	Бр	Д
<i>Burhinus oedicephalus</i>	(+)	(+)	Пс	К	<i>T. merula</i>	+	+	Нм	Д
<i>Charadrius dubius</i>	–	+	Тр	Л	<i>T. philomelos</i>	(+)	+	Нм	Д
<i>Vanellus vanellus</i>	+	+	Лм	Л	<i>Panurus biarmicus</i>	–	+	Лм	Л
<i>Himantopus himantopus</i>	(+)	(+)	Тр	Л	<i>Remiz pendulinus</i>	+	+	Ал	Л?
<i>Columba palumbus</i>	+	+	Лс	Д	<i>Parus major</i>	+	+	Нм	Д
<i>C. livia</i>	+	+	Пг	Д	<i>Passer domesticus</i>	+	+	Пг	С
<i>Streptopelia decaocto</i>	+	+	Тр	Д	<i>P. montanus</i>	+	+	Пг	С
<i>S. turtur</i>	+	+	Лс	Д	<i>Fringilla coelebs</i>	+	+	Нм	Д
<i>Cuculus canorus</i>	+	+	Тр	Л/Д	<i>Chloris chloris</i>	+	+	Лс	Д
<i>Asio otus</i>	+	+	Лс	Д	<i>Carduelis carduelis</i>	+	+	Лс	Д
<i>A. flammeus</i>	+	+	Бр	К	<i>Acanthis cannabina</i>	+	+	Лс	Д
<i>Otus scops</i>	+	+	Нм	Д	<i>Coccothr. coccothraustes</i>	+	+	Дн	Д
<i>Athene noctua</i>	+	+	Пг	С	<i>Emberiza calandra</i>	+	+	Пс	К
<i>Apus apus</i>	–	+	Пг	С	<i>E. citrinella</i>	–	+	Лс	Д
<i>Alcedo atthis</i>	–	+	Тр	Л	<i>E. schoeniclus</i>	–	+	Ал	Л
<i>Merops apiaster</i>	+	+	Пг	С	<i>E. hortulana</i>	+	+	Лс	Д
<i>Upupa epops</i>	+	+	Тр	С	Всього:	62 (10)	91 (4)		
<i>Jynx torquilla</i>	(+)	+	Дн	Д	Екологічна група:				
<i>Dendrocopos syriacus</i>	+	+	Ср	Д	Дендрофіли (Д)	37	41		
<i>Riparia riparia</i>	–	+	Пг	С?	Кампофіли (К)	14	14		
<i>Hirundo rustica</i>	+	+	Пг	С	Лімнофіли (Л)	8	25		
<i>Delichon urbica</i>	+	+	Пг	С	Склерофіли (С)	13	15		
<i>Galerida cristata</i>	+	+	Пс	К	Типи фаун:				
<i>Calandrella cinerea</i>	(+)	(+)	Тр	К	Неморальний (Нм)	6 (3)	9		
<i>Melanocorypha calandra</i>	+	+	Пс	К	Пустельно-гірський (Пг)	12	14		
<i>Alauda arvensis</i>	+	+	Пс	К	Пустельно-степовий (Пс)	5 (2)	5 (2)		
<i>Anthus campestris</i>	+	+	Пс	К	Бореальний (Бр)	4 (2)	7		
<i>A. trivialis</i>	+	+	Лс	Д	Субсередземноморський (Ср)	3	3		
<i>Motacilla flava</i>	(+)	+	Бр	К	Лісостеповий (Лс)	13	15		
<i>M. feldegg</i>	+	+	Лм	К	Алювіофільний (Ал)	2	5		
<i>M. citreola</i>	(+)	+	Бр	Л?	Тропічний (Тр)	8 (3)	15 (2)		
<i>M. alba</i>	+	+	Бр	Л					

Закінчення таблиці

Вид	ПЗ	ПТ	ТФ	ЕГ
Прадавній-неморальний (Дн)	3	3		
Прадавній-лісостеповий (Дл)	3	4		
Лиманний (Лм)	3	11		

Умовні позначення: ПЗ – природний заповідник; ПТ – прилеглі території; ТФ – типи фаун; ЕГ – екологічні групи. Жирним шрифтом виділені види які відносно регулярно гніздяться (ядро орнітофауни); + – гніздиться; (+) – гніздування ймовірне.

вому ліску та окремих лісосмугах. В останніх щільність сягає 0,7–2,5 пар/га. Сучасна чисельність близько 20–30 пар. Приліт: 3.03.2002 р.

Хатній горобець (*Passer domesticus*). Гніздовий вид. Зустрічається на протязі всього року. Гніздиться в будівлях, до 15 пар.

Польовий горобець (*P. montanus*). Гніздовий вид. Зустрічається на протязі всього року. Гніздиться в будівлях (15–30 пар) та в природних біотопах (дупла, гнізда воронових та хижих птахів). Загальна чисельність близько 300 ос.

Зеленяк (*Chloris chloris*). Гніздовий вид лісонасаджень. Щільність від 0,7 до 6,3 пар/га.

Чиж (*Spinus spinus*). Мігруючий вид. Спостерігався з жовтня по квітень: 12.10.2000 р. – 7.04.2002 р.

Щиглик (*Carduelis carduelis*). Гніздовий вид лісонасаджень. Щільність від 0,35 до 1,25 пар/га.

Коноплянка (*Acanthis cannabina*). Гніздовий вид. Гніздиться поряд з будівлями (до 10 пар) та в лісосмугах (1,8 пар/га). Гніздовий період починається в кінці березня – на початку квітня. Гнізда з розпочатими кладками (по 2 яйця) знайдено 12.04.2000 р. та 2.04.2004 р.

Костогриз (*Coccothraustes coccothraustes*). Гніздовий вид. Раніше не спостерігався (Проект..., 1997). Гніздиться 1–2 пари.

Просянка (*Emberiza calandra*). Гніздовий вид (Проект..., 1997). Чисельність з 20–30 пар (2000–2002 рр.) зменшилась до 8–10 (2005–2006 рр.). На маршруті (5 км) від дубового ліска до егерського будинку 19.04.2001 р. обліковано 7 територіальних самців.

Звичайна вівсянка (*E. citrinella*). Наводиться як гніздовий вид (Проект..., 1997). Нами на гніздуванні не знайдена. В січні 2001 р. спостерігали зграю з 50 ос.

Очеретяна вівсянка (*E. schoeniclus*). Рідкісний зимуючий вид. В січні 2001 р. близько 25 ос. тримались в лісосмузі на схилі балки Прусаковій.

Садова вівсянка (*E. hortulana*). Нечисленний гніздовий вид лісонасаджень. В лісосмузі (250 м) 26.04.2000 р. обліковано 8, а 6.05.2003 р. – 3 співаючих самців. В лісонасадженнях щільність коливалась від 0,7 до 2,5 пар/га. Приліт: 25.04.2000 р. 28.04.2002 р.

Обговорення результатів

Аналіз видового різноманіття гніздового орнітокомплексу заповідника показує, що він представлений пе-

реважно видами, що розселилися в Степовій зоні (Волчанецкий, 1959; Волчанецкий и др., 1970; Корзюков, Рединов, 1999) та одним інтродукованим видом (фазан). Це підтверджується також еколого-фауністичним аналізом (табл.). Так, у гніздовому орнітокомплексі домінують види-дендрофіли (52 %). Причому всі вони гніздяться в штучних лісонасадженнях, і лише окремі з них також серед природної деревно-чагарникової рослинності: сорокопуди, кропив'янка сіра, сорока, припутень та інші. Птахи-кампофіли та склерофіли представлені, відповідно, 20 % та 18 % видового різноманіття, а лімнофіли – 10 %. Слід зазначити, що серед склерофілів, частина видів гніздиться, окрім природних біотопів, на будівлях та різноманітних спорудах, або лише на них (11 з 13).

Географо-генетична структура гніздового орнітокомплексу, згідно класифікації В.П. Беліка (2000) представлена 11 фауністичними комплексами (табл.). Найбільшу кількість видів (разом 51 %) мають лісостеповий, пустельно-гірський та тропічний комплекси. Пустельно-степовий комплекс включає 5 (7 %) видів, з яких лише 4 (6 %) постійно гніздяться в заповіднику.

Подібність гніздової орнітофауни заповідника і прилеглих територій, за формулою Жаккара (Белик, 2000) становить 75 %. Різниця в кількості лімнофільних видів значно вплинула на цей коефіцієнт.

До Червоної книги України (1994) внесено 16 видів (12 %). З них, у межах заповідника та/або його охоронної зони гніздиться степовий канюк; можливо гніздяться лежень та дрохва. Під час інвазій спостерігалось гніздування рожевого шпака та можливе випадкове гніздування довгонога.

Слід зазначити, що для збереження рідкісних степових видів птахів заповідник не має важливого значення, що взагалі характерно для більшості степових заповідних об'єктів (Андрющенко, 1999). Степові канюки, ймовірно, з'явилися тут на гніздуванні ще до створення заповідника (Костюшин, Мирошніченко, 1995; Проект..., 1997). Ці птахи зараз гніздяться по периферії заповідного ядра і використовують для полювання також прилеглі балки, де завдяки випасу худоби є придатні умови для проживання ховрахів (*Citellus suslicus*), які є об'єктами полювання. Останні в заповіднику зустрічаються в мізерній кількості.

Для дрохви, лежня та степового журавля необхідною умовою для гніздування є розріджений травостій певної висоти (Андрющенко, Стадніченко, 1999). В заповіднику умови для проживання цих видів малоприятливі. Через відсутність помірного випасу, відбувалось і відбувається накопичення залишків сухих рослин та заростання степу і перелогів чагарником і деревами. Накопичення сухоостою призводить, у свою чергу, до стихійних пожеж, які відбуваються практично щороку, іноді навіть у весняно-літній період. Слід зазначити, що викошування трави, що практикується в заповіднику (механізоване та ручне) має як позитивні, так і негативні наслідки. Мала площа заповідника також не сприяє збереженню рідкісних птахів.

У той же час введення заповідного режиму сприяло збільшенню біомаси комах. В межах заповідника,

порівняно з прилеглими територіями, більша чисельність прудкої ящірки (*Lacerta agilis*) та чотиризмугого полоза (*Elaphe quatorlineata*). Ці тварини є об'єктами живлення степового канюка, зміїда та інших соколоподібних.

Найближчим часом, ймовірно, слід очікувати змін у гніздовій орнітофауні, викликаних сукцесіями рослинності і утворенням водно-болотних екосистем; та пов'язаних із пульсаціями меж ареалів і флуктуаціями чисельності, що взагалі характерно для птахів (Белик, 2000). Зокрема, види-лімнофіли почали з'являтися вже в 2003–2005 рр., і в майбутньому їх стан буде залежати від наявності та стану відповідних біотопів. Також слід очікувати поповнення орнітофауни видами-дендрофілами.

Однією з причин зменшення чисельності в останні роки видів-кампофілів (польовий жайворонок, польовий щеврик, лучний та чорноголовий чекани, просянка), на нашу думку, є пожежі. Вони знищують гніздові біотопи і, напевно, збіднюють кормову базу. Механізована заготівля сіна теж, напевно, негативно впливає на ці види. Слід зазначити, що на чисельність та поширення дрібних соколів та деяких інших видів, ймовірно, впливає хижацтво великого яструба. Так, після того як пара яструбів перестала гніздитися в заповіднику, чисельність сорок і боривітрів поступово почала відновлюватись.

Для сприяння гніздуванню птахів бажано розвішати в заповіднику різноманітні штучні гніздівлі (синичники, сови, саяни та т.п.). Є сенс, на нашу думку, у збереженні (відновленні) окремих лісосмуг, які є місцем мешкання багатьох видів птахів та інших тварин.

Подяки

За допомогу в зборі матеріалу висловлюю подяку С.В. Домашевському, О.В. Кондратенку, О.Д. Павлушенку, Г.В. Садовському, О.О. Форманюку та І.І. Федоренку.

Література

Андрющенко Ю.О. (1999): Степові ділянки як резервати для підтримки видового різноманіття птахів на півдні України. - Запо-

відна справа в Україні на межі тисячоліть. Мат-ли конф. Канів. 102-106.

Андрющенко Ю.А., Стадниченко И.С. (1999): Современное состояние дрофы, стрепета и авдотки на юге Левобережной Украины. - Бранта. 2: 135-151.

Белик В.П., Гавриш Г.Г. (1996): К уточнению южных границ гнездового распространения лугового конька. - Птицы басс. Сев. Донца. Харьков. 3: 80-85.

Белик В.П. (2000): Птицы степного Приднью: формирование фауны, ее антропогенная трансформация и вопросы охраны. Ростов-на-Дону. 1-376.

Волчанецкий И.Б. (1959): Материалы по орнитофауне юга Правобережной Украины и Молдавии. - Уч. зап. Харьков. ун-та. 28: 75-99.

Волчанецкий И.Б., Лисецкий А.С., Холупяк Ю.К. (1970): О формировании фауны птиц искусственных насаждений юга Украины за период с 1936 по 1967 г. - Вестн. зоол. 1: 39-47.

Корзюков А.И., Рединов К.А. (1999): Горихвостка-чернушка - новый гнездящийся вид Северо-Западного Причерноморья. - Бранта. 2: 182-185.

Костюшин В.И., Мирошниченко В.И. (1995): Хищные птицы некоторых заповедных объектов Николаевской области. - Практичні питання охорони птахів. Чернівці. 165-168.

Пекло А.М. (2002): Каталог коллекции Зоологического музея ННПМ НАН Украины. Птицы. Вып. 3. Воробынообразные - *Passeriformes*. Киев. Зоомузей ННПМ НАН Украины. 1-312.

Проект організації та охорони природних комплексів природного заповідника "Сланецький степ". Київ, 1997. 1-185.

Рединов К.А. (2001): Новые данные о редких степных видах птиц в Николаевской области. - Бранта. 4: 133-137.

Рединов К.А. (2002): Современный статус дрофы в Николаевской области. - Международная общественность за сохранение дрофы. Мат-лы конф. Харьков-Мартовая. 24-29.

Рединов К.А. (2003): Ястреб-тетеревятник в Николаевской области. - Ястреб-тетеревятник: место в экосистемах России. Мат-лы к IV конф. по хищным птицам Северной Евразии. Пенза-Ростов. 108-112.

Рединов (2002): Природный заповідник "Сланецький степ". - Національна доповідь про стан ІВА-територій України. Київ: УТОП. 28.

Рединов К.О. (2003а): Результаты обліків хижих птахів в заповіднику "Сланецький степ" та на прилеглих територіях. - Птицы Азово-Черноморского региона: мониторинг и охрана. Мат-лы II съезда и научной конференции АЧОС. Николаев. 52-54.

Рединов К.О. (2003б): Птахи Червоної книги України в заповіднику "Сланецький степ" та на прилеглих територіях. - Роль природно-заповідних територій у підтриманні біорізноманіття. Мат-ли конф., присвяченої 80-річчю Канівського природного заповідника. Канів. 262-263.

Садовський Г.В., Рединов К.О. (2003): Природний заповідник "Сланецький степ" як елемент Екомережі. - Розбудова екологічної мережі Українського Причорномор'я: стан та перспективи. Мат-ли науково-практичної конф. Миколаїв. 69-70.

МИГРАЦИИ КУЛИКОВ НА ДНЕПРЕ В РАЙОНЕ КАНЕВСКОГО ЗАПОВЕДНИКА

В.Н. Грищенко

Каневский природный заповедник

Наблюдения проводились в 1987–2006 гг. Район исследованный включает днепровские острова (сверху вниз): Собачий, Круглик, Шелестов, Просеред; южный берег Каневского вдхр., включая Змеиные о-ва; участок поймы на левом берегу Днепра у сел Лепляво, Келеберда и Прохоровка и участок поймы в низовьях Роси у сел Пекари и Хутор-Хмельна. В состав Каневского заповедника входят острова Круглик, Шелестов и Зме-

иные. Для сравнения использованы также литературные данные за предыдущие десятилетия. Основные наблюдения проводились во время летне-осенней миграции куликов с июля по октябрь.

Во время весеннего пролета кулики держатся в основном на свободных от воды участках лугов в поймах Днепра и Роси, песчаники и некоторые другие виды встречаются также по берегам водохранилища,